

Skimming karty płatniczej

nadkom. Tomasz Czyłok
st. asp. Kamil Samiczak
Zakład Służby Kryminalnej

Skimming karty płatniczej

Katowice 2018

Nadzór merytoryczny:
mł. insp. Jacek Słobosz

Redakcja, korekta, skład:
Paweł Mięsiak

© Szkoła Policji w Katowicach, Katowice 2018. Pewne prawa zastrzeżone.

Niniejsza publikacja w całości stanowi materiał dydaktyczny Szkoły Policji w Katowicach.
Publikacja dostępna jest na licencji:
Creative Commons – Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne – Bez utworów zależnych
3.0 Polska (CC-BY-NC-ND) 3.0. Polska.

Postanowienia licencji są dostępne pod adresem:
<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/pl/legalcode>

Spis treści

Wstęp	4
1. Definicja karty płatniczej w ujęciu obowiązujących przepisów prawa.....	5
2. Przestępstwo skimmingu i jego rodzaje	8
3. Pokrzywdzony w przestępstwie skimmingu.....	12
4. Przykładowe przestępstwa z użyciem kart płatniczych	17
Literatura.....	23

W dzisiejszych czasach powszechność stosowania przez społeczeństwo kart płatniczych przyczynia się do wzrostu przestępczości z ich użyciem.

Skrypt „Skimming karty płatniczej” jest kolejną publikacją poruszającą problematykę przestępczości w bankowości elektronicznej.

Poznamy w nim definicję karty płatniczej oraz podstawowe pojęcia z zakresu przestępstw związanych ze świadczeniem usług płatniczych. Autorzy przybliżyli również pojęcie skimmingu, a także jego rodzaje.

W dalszej części skryptu omówiona została sytuacja pokrzywdzonego dotkniętego przestępstwem skimmingu, jak również zwrócono uwagę na aspekty związane z kwalifikacją zdarzeń z wykorzystaniem kart płatniczych.

Przedmiotowe opracowanie może być wykorzystane jako materiał uzupełniający przez słuchaczy szkolenia specjalistycznego, jak i podstawowego.

Rozdział 1.

Definicja karty płatniczej w ujęciu obowiązujących przepisów prawa

W ostatnich latach w społeczeństwie polskim można zauważyć wzrost wykorzystania w codziennym życiu wszelkiego rodzaju kart płatniczych. Dla niniejszej publikacji istotne jest przytoczenie definicji karty płatniczej w myśl obowiązujących przepisów prawa, jak i w ujęciu obowiązującej literatury prawniczo-ekonomicznej.

Zgodnie z art. 63 Ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe rozliczenia pieniężne mogą być przeprowadzane między innymi za pośrednictwem banków, jeżeli przynajmniej jedna ze stron rozliczenia (dłużnik lub wierzyciel) posiada rachunek bankowy. Dalej w przepisie tym czytamy, że rozliczenia pieniężne przeprowadza się w formie gotówkowej lub bezgotówkowej za pomocą papierowych lub informatycznych nośników danych¹.

Pojęcie pieniądza elektronicznego zostało zdefiniowane zarówno w polskim ustawodawstwie, jak i unijnym. W myśl art. 2 pkt 21a ustawy o usługach płatniczych, zgodnie z którym pieniądz elektroniczny przedstawia wartość pieniężną przechowywaną elektronicznie, w tym magnetycznie, wydawaną, z obowiązkiem jej wykupu, w celu dokonywania transakcji płatniczych, akceptowaną przez podmioty inne niż wyłącznie wydawca pieniądza elektronicznego². Z kolei art. 2 pkt 2 Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/110/WE z dnia 16 września 2009 r. w sprawie podejmowania i prowadzenia działalności przez instytucje pieniądza elektronicznego oraz nadzoru ostrożnościowego nad ich działalnością, zmieniająca dyrektywy 2005/60/WE i 2006/48/WE oraz uchylająca dyrektywę 2000/46/WE pieniądz elektroniczny definiuje jako wartość pieniężną przechowywaną elektronicznie, w tym magnetycznie, stanowiącą prawo do roszczenia wobec emitenta, która jest emitowana w zamian

¹ Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe (Dz.U. z 2017 r., poz. 1876 t.j. z późn. zm.).

² Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 r. o usługach płatniczych (Dz.U. z 2017 r., poz. 2003 t.j. z późn. zm.).

za środki pieniężne, w celu dokonywania transakcji płatniczych określonych w art. 4 pkt 5 dyrektywy 2007/64/WE i akceptowaną przez osoby fizyczne lub prawne inne niż emitent pieniądza elektronicznego³.

Jeżeli chodzi natomiast o rozliczenia bezgotówkowe to można je dokonywać między innymi za pomocą karty płatniczej.

Definicję karty płatniczej ustawodawca zawarł w art. 4 pkt 4 Ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe oraz w art. 2 pkt 15a Ustawy z 19 sierpnia 2011 r. o usługach płatniczych, w myśl których karta płatnicza to karta uprawniająca do wypłaty gotówki lub umożliwiającą złożenie zlecenia płatniczego za pośrednictwem akceptanta lub agenta rozliczeniowego, akceptowaną przez akceptanta, w celu otrzymania przez niego należnych mu środków, w tym kartę płatniczą w rozumieniu art. 2 pkt 15 rozporządzenia (UE) 2015/751⁴.

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 2015/751 z dnia 29 kwietnia 2015 r. w sprawie opłat *interchange* w odniesieniu do transakcji płatniczych realizowanych w oparciu o kartę z dnia 29 kwietnia 2015 r. definiuje kartę płatniczą jako instrument płatniczy, który umożliwia płatnikowi zainicjowanie transakcji kartą debetową lub kredytową. W myśl cytowanego rozporządzenia karta debetowa oznacza instrument płatniczy, który umożliwia płatnikowi zainicjowanie transakcji kartą debetową, z wyłączeniem transakcji realizowanych przy użyciu kart przedpłaconych. Natomiast karta kredytowa oznacza instrument płatniczy, który umożliwia płatnikowi zainicjowanie transakcji kartą kredytową⁵.

W literaturze W. Chmielarz kartę płatniczą określa jako elektroniczny, indywidualny środek płatności ułatwiający dostęp do środków finansowych zgromadzonych

³ Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/110/WE z dnia 16 września 2009 r. w sprawie podejmowania i prowadzenia działalności przez instytucje pieniądza elektronicznego oraz nadzoru ostrożnościowego nad ich działalnością, zmieniająca dyrektywy 2005/60/WE i 2006/48/WE oraz uchylająca dyrektywę 2000/46/WE.

⁴ Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 r. o usługach płatniczych (Dz.U. z 2017 r., poz. 2003 t.j. z póź. zm.).

⁵ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 2015/751 z dnia 29 kwietnia 2015 r. w sprawie opłat *interchange* w odniesieniu do transakcji płatniczych realizowanych w oparciu o kartę z dnia 29 kwietnia 2015 r. (Dz. Urz. Ue. l nr 123, str. 1).

na koncie⁶. Jest to przedmiot o zdefiniowanym wyglądzie, treści i parametrach technicznych za pomocą którego jej posiadacz może dokonywać transakcji bezgotówkowych na zasadach określonych w obowiązujących przepisach prawa.

Warto również przytoczyć definicje J. Kukulskiego, który określa kartę płatniczą jako dokument uprawniający imiennie konkretną osobę do wykonywania operacji określonych w umowie o jej wydanie, zwłaszcza do bezgotówkowej zapłaty oraz wypłaty pieniędzy⁷.

Literatura zawiera również definicję karty płatniczej autorstwa J. Kudły przedstawiającą kartę płatniczą, jako kartę identyfikującą wydawcę i upoważnionego posiadacza, uprawniającą do wypłaty gotówki i dokonywania zapłaty, a w pewnych przypadkach do wykorzystania w tym celu kredytu, jeśli instytucją wydającą kartę jest bank lub inny kredytodawca⁸.

W ocenie literatury prawniczo-ekonomicznej najpełniejszą definicję karty płatniczej zawarł W. Grzegorzczak. Określa kartę płatniczą jako zespół środków techniczno-informacyjnych, magnetycznych, elektronicznych i teletransmisyjnych, pozwalających na obrót pieniężny bez nośnika papierowego, zakładający trójstronne związki między bankami, nabywcą a sprzedającym⁹.

W orzecznictwie wskazuje się, że karta płatnicza stanowi „inny środek płatniczy” w rozumieniu art. 310 § 1 k.k., jest przedmiotem, z którym związane jest określone prawo, a także który stanowi dowód stosunku prawnego lub okoliczności mającej znaczenie prawne, a więc jest dokumentem w rozumieniu art. 115 § 14 k.k. Dokument ten uprawnia do otrzymania sumy pieniężnej, co następuje poprzez włożenie jej do bankomatu i podanie numeru PIN, a zatem podlega ochronie prawnokarnej z art. 310 § 1 k.k.¹⁰.

⁶ W. Chmielarz, *System elektronicznej bankowości*, Warszawa 2005, s. 23.

⁷ J. Kukulski, *Aspekty prawne bankowych kart płatniczych w polskim systemie pieniężnym*, Warszawa 2002, s. 239.

⁸ J. Kudła, *Instrumenty finansowe i ich zastosowanie*, Warszawa 2010, s. 247.

⁹ W. Grzegorzczak, *Marketing bankowy*, Bydgoszcz–Łódź 2003, s. 157.

¹⁰ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 7 kwietnia 2014r, sygn. II AKa 15/14.

Rozdział 2.

Przestępstwo skimmingu i jego rodzaje

Do grupy najbardziej rozpowszechnionych i niebezpiecznych przestępstw związanych z wykorzystaniem kart płatniczych, można zaliczyć zjawisko określane jako skimming¹¹. W chwili obecnej analizując obowiązujące przepisy prawa nie znajdziemy legalnej definicji tego zjawiska. Jednakże w literaturze tematu poświęconej szeroko rozumianej cyberprzestępczości próbę zdefiniowania pojęcia skimmingu podjęło się wielu autorów.

R. Janowicz, twierdzi, że skimming to nielegalna operacja polegająca na skopiowaniu zawartości paska podczas transakcji dokonywanej przez prawowitego posiadacza karty¹².

Zdaniem K. Mikołajczyka, skimming to bezprawne skopiowanie informacji z paska magnetycznego umieszczonego na karcie płatniczej oraz przechwycenie przypisanego jej kodu PIN, bez wiedzy i woli użytkownika karty, w celu wykonania duplikatu służącego do obciążenia rachunku bankowego posiadacza¹³.

T. Pączkowski twierdzi, że przestępstwa skimmingu mogą być zakwalifikowane łącznie jako przestępstwo: z art. 310 § 1 k.k., czyli podrobienie innego środka płatniczego, którym jest karta wydana przez bank i z art. 267 § 1 k.k., czyli kradzież

¹¹ Czasownik *skim* w języku angielskim znaczy m.in. „musnąć, muskać” (np. powierzchnię), dlatego rzeczownik odczasownikowy skimming znaczy „muśnięcie”, a wyrażenie rzeczownikowe skimmer device to „urządzenie muskające”, lekko dotykające jakiejś powierzchni (głowica skimmera delikatnie dotyka bowiem paska magnetycznego w celu odczytania danych) (zob. J. Linde-Usiekniewicz (red.), *Wielki słownik angielsko-polski*, Oxford-Wydawnictwo Naukowe PWN, 2014, s. 1090).

¹² R. Janowicz, R. Klepacz, *Pieniądz elektroniczny na świecie, istota i zastosowanie elektronicznej portmonetki*, Warszawa 2002, s. 135; J. Kosiński, *Paradygmat cyberprzestępczości*, Warszawa 2015, s. 159.

¹³ K. Mikołajczyk, *Przestępstwa związane z wykorzystaniem bankowości elektronicznej – skimming*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego”, nr 10, Warszawa 2014, s. 104.

informacji zakodowanej w pasku magnetycznym kart oraz art. 278 § 1 k.k., czyli kradzież pieniędzy z konta przypisanego do danej karty¹⁴.

Z praktycznego punktu widzenia, analizując sposób działania sprawców oraz miejsce popełnienia czynu zabronionego wydaje się, że w chwili obecnej można spróbować wyróżnić następujące rodzaje skimmingu:

- bankomatowy (klasyczny),
- w punktach handlowo-usługowych,
- z wykorzystaniem urządzeń przesyłających fale radiowe.

W przypadku skimmingu bankomatowego zjawisko to polega na nielegalnej modyfikacji budowy bankomatu w celu przechwycenia kodu PIN oraz danych z paska magnetycznego karty płatniczej, aby wykonać jej duplikat, który będzie służył do wypłaty środków pieniężnych z rachunku bankowego, do którego przypisana jest karta. Nielegalna modyfikacja polega na umieszczeniu urządzenia skanującego kartę płatniczą, tzw. skimmera, na otworze, do którego wsuwa się karty¹⁵.

W uzasadnieniu wyroku Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 11 lipca 2008 r. sygn. II Aka 143/08 opisano zachowanie sprawcy w następujący sposób: sprawca posługując się zamontowanymi przy wejściach do pomieszczeń, w których znajdowały się bankomaty, urządzeniami odczytującymi zapis paska magnetycznego oryginalnej karty oraz używając tzw. „nakładki” na oryginalną klawiaturę, uzyskał dostęp do sekwencji kodów PIN, zaś uzyskane w ten sposób dane przekopiował na uprzednio przygotowane „białe plastiki” zawierające paski magnetyczne, a następnie przełamując zabezpieczenia elektroniczne bankomatów oraz wykorzystując odczytane w opisany powyżej sposób elektroniczne informacje, zabrał w celu przywłaszczenia pieniądze. Natomiast kolejny sposób działania sprawcy opisany w cytowanym wyroku polegał na kopiowaniu danych, które następowało przy użyciu czytnika kart magnetycznych skonstruowanego i montowanego przy wejściu

¹⁴ T. Pączkowski, *Słownik cyberbezpieczeństwa*, Katowice 2017, s. 39.

¹⁵ K. Mikołajczyk, dz. cyt., s. 108.

do pomieszczenia z bankomatami przez oskarżonych, zaś zapisywania tych informacji dokonywali oskarżeni posługując się nagrywarką. Pasek magnetyczny oryginalnej karty płatniczej zawiera 3 ścieżki: na pierwszej zapisane w formie jawnej jest imię i nazwisko posiadacza karty, suma kontrolna, dane kraju i banku wydającego kartę, na drugiej znajduje się numer karty, data ważności i kod serwisowy do prawidłowego odczytu; trzecia ścieżka pozostaje praktycznie niewykorzystana. Do realizowania transakcji przy użyciu urządzeń do odczytu kart magnetycznych (terminale sklepowe POS) i wypłaty pieniędzy w bankomatach wystarczające są dane zawarte na drugiej ścieżce paska magnetycznego.

Jeżeli chodzi natomiast o skimming dokonywany w punktach usługowo-handlowych to polega on na zeskanowaniu informacji zapisanych na pasku magnetycznym karty płatniczej w chwili dokonania transakcji kartą przez jej posiadacza¹⁶. Do popełnienia przestępstwa w ten sposób dochodzi w momencie kiedy właściciel karty płatniczej na moment traci z nią kontakt wzrokowy, np. pod pozorem weryfikacji zgodności transakcji przez osobę obsługującą terminal płatniczy. Sytuacje takie najczęściej mają miejsce w klubach nocnych, dyskotekach, barach, kiedy to właściciel karty płatniczej zajęty jest zabawą, rozmową i nie zwraca uwagi na zachowanie osoby obsługującej terminal. Nie można również wykluczyć, że do zeskanowania informacji z karty dojdzie w sklepie czy też na stacji benzynowej bądź w każdym innym miejscu, w którym istnieje możliwość użycia karty płatniczej.

Kolejna metoda stosowana przez sprawców mająca na celu skopiowanie danych z kart płatniczych polega na wykorzystaniu i zastosowaniu urządzeń wysyłających fale radiowe. W obecnych czasach większość kart płatniczych posiada tzw. funkcję płatności zbliżeniowej, która umożliwia dokonanie zapłaty za zakupiony towar czy też wykonaną usługę bez wpisywania numeru PIN. Karta płatnicza z taką funkcją wyposażona jest w niewielki chip działający w systemie RFID¹⁷. Chip taki w karcie

¹⁶ K. Mikołajczyk, dz. cyt, s. 109.

¹⁷ **RFID** (ang. *Radio-frequency identification*) – technika, która wykorzystuje fale radiowe do przesyłania danych oraz zasilania elektronicznego układu (etykieta RFID) stanowiącego etykiety

umieszczany jest po to, aby zapamiętywać, a następnie odczytywać i przekazywać informacje. W momencie kiedy osoba przybliży kartę do terminalu płatniczego na odległość kilku centymetrów dane zapisane na karcie przesyłane są za pomocą fal radiowych. Jak wspomniano powyżej użytkownicy tego typu kart narażeni są na niebezpieczeństwo skopiowania danych za pomocą urządzenia wykorzystującego fale radiowe do przesyłania danych (RFID). Osoba wyposażona w specjalny czytnik RFID lub nawet telefon komórkowy z funkcją NFC¹⁸ może skopiować dane zawarte na karcie płatniczej bez wyjmowania jej z kieszeni. W zależności od konstrukcji tego urządzenia skopiowanie danych znajdujących się na karcie płatniczej może być dokonane z kilku centymetrów, a nawet kilku metrów.

obiektu przez czytnik, w celu identyfikacji obiektu. Technika umożliwia odczyt, a czasami także zapis układu RFID. W zależności od konstrukcji umożliwia odczyt etykiet z odległości do kilkudziesięciu centymetrów lub kilku metrów od anteny czytnika. System odczytu umożliwia identyfikację wielu etykiet znajdujących się jednocześnie w polu odczytu. Źródło <https://pl.wikipedia.org/wiki/RFID> (27.07.2018).

¹⁸ **Komunikacja bliskiego zasięgu, NFC** (od ang. *near-field communication*) – krótkozasięgowy, wysokoczęstotliwościowy, radiowy standard komunikacji pozwalający na bezprzewodową wymianę danych na odległość do 20 centymetrów. Źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Komunikacja_bliskiego_zasi%C4%99gu (27.07.2018).

Rozdział 3.

Pokrzywdzony w przestępstwie skimmingu

W tym miejscu należy odpowiedzieć sobie na pytanie kogo należy uznać za pokrzywdzonego w przestępstwie skimmingu? Czy jest nim użytkownik usług płatniczych, czyli posiadacz rachunku bankowego czy też dostawca usług płatniczych?

Zgodnie z art. 49 § 1 k.p.k pokrzywdzonym jest osoba fizyczna lub prawna, której dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo¹⁹.

Z definicji zawartej w Rozporządzeniu Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 2015/751 z dnia 29 kwietnia 2015 r., wynika, że transakcja płatnicza oznacza działanie zainicjowane przez płatnika lub w jego imieniu bądź też przez odbiorcę, polegające na transferze środków pieniężnych, niezależnie od wszelkich leżących u jego podstaw zobowiązań między płatnikiem a odbiorcą²⁰. Z zapisu tego wynika jednoznacznie, że działanie płatnika bądź też osoby upoważnionej przez niego i działającej w jego imieniu w celu dokonania transakcji płatniczej musi być świadome i zgodne z jego wolą.

Zasady prowadzenia działalności bankowej reguluje między innymi Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 Prawo bankowe²¹. W myśl art. 2 cytowanej ustawy bank jest osobą prawną utworzoną zgodnie z przepisami ustaw, działającą na podstawie zezwoleń uprawniających do wykonywania czynności bankowych obciążających ryzykiem środki powierzone pod jakimkolwiek tytułem zwrotnym.

Banki mogą prowadzić w szczególności następujące rodzaje rachunków bankowych:

1) rachunki rozliczeniowe, w tym bieżące i pomocnicze;

¹⁹ Ustawa z dnia z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2017 r. poz.1904 t.j. z późn. zm.).

²⁰ Rozporządzeniu Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 2015/751 z dnia 29 kwietnia 2015 r. w sprawie opłat interchange w odniesieniu do transakcji płatniczych realizowanych w oparciu o kartę z dnia 29 kwietnia 2015 r. (Dz. Urz. UE. l nr 123, str. 1)

²¹ Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe (Dz.U. z 2017 r. poz. 1876 t.j. z późn. zm.).

- 2) rachunki lokat terminowych;
- 3) rachunki oszczędnościowe, rachunki oszczędnościowo-rozliczeniowe, w tym rachunki rodzinne oraz rachunki terminowych lokat oszczędnościowych;
- 4) rachunki powiernicze.

W myśl art. 725 Ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny przez umowę rachunku bankowego bank zobowiązuje się względem posiadacza rachunku, na czas oznaczony lub nieoznaczony, do przechowywania jego środków pieniężnych oraz, jeżeli umowa tak stanowi, do przeprowadzania na jego zlecenie rozliczeń pieniężnych²². Natomiast na podstawie przepisu art. 726 k.c. bank może obracać czasowo wolne środki pieniężne zgromadzone na rachunku bankowym z obowiązkiem ich zwrotu w całości lub w części na każde żądanie, chyba że umowa uzależnia obowiązek zwrotu od wypowiedzenia.

W myśl obowiązującego orzecznictwa przyjmuje się zatem, że środki zgromadzone na rachunku bankowym stanowią własność banku – (konstrukcja tzw. depozytu nieprawidłowego), natomiast posiadacz rachunku ma roszczenie o ich zwrot²³.

Zgodnie z art. 50 ustawy Prawo bankowe, posiadacz rachunku bankowego dysponuje swobodnie środkami pieniężnymi zgromadzonymi na rachunku. Jednakże w umowie z bankiem mogą być zawarte postanowienia ograniczające swobodę dysponowania tymi środkami. Ponadto bank dokłada szczególnej staranności w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa przechowywanych środków pieniężnych.

Dlatego też należy stwierdzić, iż jednym z głównych zadań jakie wykonuje bank jest bezpieczne przechowywanie środków pieniężnych należących do posiadacza rachunku bankowego.

Inną ważną czynnością będącą w gestii banku, a do której jest zobowiązany przez ustawodawcę, to wykonanie każdej dyspozycji posiadacza rachunku bankowego na jego żądanie.

²² Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz.U. z 2018 r. poz. 1025 t.j. z póź. zm.).

²³ H. Gronkiewicz-Waltz (red.), *Prawo bankowe. Komentarz*, Legalis System Informacji Prawnej, <http://sip.legalis.pl/document-view.seam?documentId=mjxw62zoge3dkmbvgn3doojoobqxlrugaytcnzzg4ya> (30.07.2018).

Jednakże z treści art. 727 k.c. wynika, że bank może odmówić wykonania zlecenia posiadacza rachunku bankowego tylko w wypadkach przewidzianych w przepisach szczególnych. Dotyczy to między innymi sytuacji przewidzianej w art. 81 Ustawy z dnia 17 czerwca 1966 r. o postępowaniu egzekucyjnym w administracji, art. 890 Ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego.

Natomiast w wyroku z dnia 14 kwietnia 2003 r. Sąd Najwyższy zaznaczył, że zapewnienie bezpieczeństwa depozytów jest jednym z najistotniejszych obowiązków banku, a sposób jego wykonywania jest najbardziej wymierną podstawą oceny jego wiarygodności. Dlatego wszelkie próby interpretacji przez banki postanowień zawartych w stosowanych przez nie wzorcach umownych, zmierzające do zaniżania standardów bezpieczeństwa powierzonych bankowi środków pieniężnych, powinny być oceniane jako zachowania sprzeczne z dobrymi obyczajami i celem umowy rachunku bankowego²⁴.

W wyroku z dnia 8 maja 1999 r. Sąd Najwyższy wskazał, iż wypłacenie przez bank wkładu zgromadzonego na rachunku oszczędnościowym stwierdzonym imienną książeczką oszczędnościową osobie nieuprawnionej do odbioru wkładu nie zwalnia bank z zobowiązania wobec posiadacza rachunku²⁵.

Sąd Okręgowy w Warszawie w wyroku z dnia 19 grudnia 2016 r. stwierdził, że ryzyko dokonania wypłaty z rachunku bankowego do rąk osoby nieuprawnionej oraz dokonanie rozliczenia pieniężnego na podstawie dyspozycji wydanej przez osobę nieuprawnioną obciąża bank, także w sytuacji objęcia umowy rachunku bankowego bankowością internetową²⁶.

Jednakże użytkownik uprawniony do korzystania z instrumentów płatniczych zgodnie z art. 42 Ustawy z dnia 19 sierpnia 2011 r. o usługach płatniczych jest obowiązany:

- korzystać z instrumentu płatniczego zgodnie z umową ramową oraz

²⁴ Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Cywilna z dnia 14 kwietnia 2003 r. I CKN 308/01.

²⁵ Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Cywilna z dnia 28 maja 1999 r. III CKN 196/98.

²⁶ Wyrok Sądu Okręgowego w Warszawie z dnia 19 grudnia 2016 r. I C 229/15.

- zgłaszać niezwłocznie dostawcy lub podmiotowi wskazanemu przez dostawcę stwierdzenie utraty, kradzieży, przywłaszczenia albo nieuprawnionego użycia instrumentu płatniczego lub nieuprawnionego dostępu do tego instrumentu²⁷.

Dlatego też użytkownik z chwilą otrzymania instrumentu płatniczego podejmuje niezbędne środki służące zapobieżeniu naruszenia indywidualnych danych uwierzytelniających, w szczególności jest obowiązany do przechowywania instrumentu płatniczego z zachowaniem należytej staranności oraz nieudostępniania go osobom nieuprawnionym.

Zgodnie z art. 46 ust. 1 Ustawy z dnia 19 sierpnia 2011 r. o usługach płatniczych w przypadku wystąpienia nieautoryzowanej transakcji płatniczej, czyli takiej na której przeprowadzenie płatnik nie wyraził zgody, dostawca płatnika niezwłocznie, nie później jednak niż do końca dnia roboczego następującego po dniu stwierdzenia wystąpienia nieautoryzowanej transakcji, którą został obciążony rachunek płatnika lub po dniu otrzymania stosownego zgłoszenia, zwraca płatnikowi kwotę nieautoryzowanej transakcji płatniczej. Nie dotyczy to przypadku, gdy dostawca płatnika ma uzasadnione i należycie udokumentowane podstawy, aby podejrzewać oszustwo i poinformuje o tym w formie pisemnej organy powołane do ścigania przestępstw. W przypadku gdy płatnik korzysta z rachunku płatniczego dostawca płatnika przywraca obciążony rachunek płatniczy do stanu jaki istniałby, gdyby nie miała miejsca nieautoryzowana transakcja płatnicza. Data waluty w odniesieniu do uznania rachunku płatniczego płatnika nie może być późniejsza od daty obciążenia tą kwotą.

Zgodnie z art. 46 Ustawy z dnia 19 sierpnia 2011 r. o usługach płatniczych użytkownik jednakże musi w terminie nie później niż do 13 miesięcy od dnia obciążenia rachunku płatniczego albo od dnia, w którym transakcja miała być wykonana powiadomić dostawcę o nieautoryzowanej transakcji płatniczej. Po tym terminie roszczenia wygasają. Należy zwrócić uwagę na fakt, że to na dostawcy użytkownika spoczywa ciężar udowodnienia, że transakcja płatnicza została autoryzowana.

²⁷ Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 r. o usługach płatniczych (Dz.U. z 2017 r., poz. 2003 t.j. z póź. zm.).

Ponadto jak wskazał Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 16 stycznia 2008 r. niezapewnienie posiadaczowi rachunku bankowego bezpieczeństwa jego środków pieniężnych znajdujących się na tym rachunku przez umożliwienie ich zagarnięcia przez pracowników banku uzasadnia odpowiedzialność banku na podstawie przepisów o czynach niedozwolonych oraz z tytułu nienależytego wykonania zobowiązania²⁸.

Dlatego też zgodzić się należy z poglądem, iż w razie dokonania wypłaty środków pieniężnych osobie nieuprawnionej poszkodowanym będzie bank, a nie posiadacz danego rachunku bankowego, który nadal posiadać będzie roszczenie wobec banku o zwrot całości zdeponowanej przez niego kwoty²⁹.

Zwrócić należy również uwagę na sytuacje, kiedy to płatnik będzie ponosił odpowiedzialność za nieautoryzowane transakcje płatnicze. I tak, odpowiada w pełnej wysokości, jeżeli doprowadził do nich umyślnie albo w wyniku umyślnego lub będącego skutkiem rażącego niedbalstwa naruszenia co najmniej jednego z ciążących na nim obowiązków.

Odpowiada również za nieautoryzowane transakcje płatnicze do wysokości równowartości w walucie polskiej 50 euro, ustalonej przy zastosowaniu kursu średniego ogłaszanego przez NBP obowiązującego w dniu wykonania transakcji, jeżeli nieautoryzowana transakcja jest skutkiem:

- posłużenia się utraconym przez płatnika albo skradzionym płatnikowi instrumentem płatniczym lub
- przywłaszczenia instrumentu płatniczego.

²⁸ Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Cywilna z dnia 16 stycznia 2008 r. IV CSK 380/07.

²⁹ H. Gronkiewicz-Waltz (red.), dz. cyt.

Rozdział 4.

Przykładowe przestępstwa z użyciem kart płatniczych

Analizując przepisy kodeksu karnego należy zaznaczyć, iż na chwilę obecną ustawodawca nie wprowadził jeszcze indywidualnego przepisu penalizującego podrobienie czy też przerobienie karty płatniczej. Dlatego też w praktyce taka sytuacja może rodzić problemy interpretacyjne z kwalifikacją pewnych zdarzeń związanych z wykorzystaniem kart płatniczych. Należy jednak zaznaczyć, iż w orzecznictwie jak i w doktrynie prawa karnego przyjmuje się, że podrabianie, przerabianie pieniądza bezgotówkowego wyczerpuje znamiona przestępstwa określonego w art. 310 § 1 k.k. W myśl art. 310 § 1 k.k. odpowiedzialność karną ponosi ten, kto podrabia albo przerabia polski albo obcy pieniądz, polski albo obcy znak pieniężny, który został ustalony jako prawny środek płatniczy, jednak nie został jeszcze wprowadzony do obiegu, inny środek płatniczy albo dokument uprawniający do otrzymania sumy pieniężnej albo zawierający obowiązek wypłaty kapitału, odsetek, udziału w zyskach albo stwierdzenie uczestnictwa w spółce lub z pieniędzy, innego środka płatniczego albo z takiego dokumentu usuwa oznakę umorzenia, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 5 albo karze 25 lat pozbawienia wolności³⁰.

Czytając treść tego przepisu stwierdza się, że ustawodawca nie używa w nim wprost określenia karta płatnicza, wspomina natomiast o innym środku płatniczym. Jak już wspomniano w niniejszym opracowaniu pojęcie karty płatniczej zostało uregulowane w art. 4 pkt 4 Ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe oraz art. 2 pkt 15a Ustawy z dnia 19 czerwca 2011 r. o usługach płatniczych, w myśl której karta płatnicza oznacza kartę uprawniającą do wypłaty gotówki lub umożliwiającą złożenie zlecenia płatniczego za pośrednictwem akceptanta lub agenta rozliczeniowego, akceptowaną przez akceptanta w celu otrzymania przez niego należnych mu środków, w tym

³⁰ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. z 2017 r. poz.2204 t.j. z późn zm.).

kartę płatniczą w rozumieniu art. 2 pkt 15 rozporządzenia (UE) 2015/751. Zgodnie z cytowanym rozporządzeniem karta płatnicza oznacza instrument płatniczy, który umożliwia płatnikowi zainicjowanie transakcji kartą debetową lub kredytową³¹.

Jednakże w obowiązującym orzecznictwie, jak i w doktrynie prawa przyjmuje się, że karta płatnicza wchodzi w zakres szeroko rozumianych innych środków płatniczych. Dlatego też należy przyjąć, że innym środkiem płatniczym będziemy nazywać przedmiot lub rzecz, którym można się posługiwać w określony sposób i w określonym miejscu uregulowanym przez obowiązujące przepisy zamiast pieniądza gotówkowego będącego w powszechnym obiegu. Wydaje się jednak, że ów przedmiot lub rzecz występujący jako inny środek płatniczy musi posiadać pewne charakterystyczne cechy, do których między innymi można zaliczyć:

- zgodność z obowiązującymi przepisami prawa,
- dostępność,
- powszechność występowania,
- możliwość dokonania zapłaty,
- możliwość dokonywania rozliczeń pieniężnych w formie bezgotówkowej.

Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 7 października 2003 r. stwierdził, że do kategorii środków płatniczych jako przedmiotów czynności wykonawczych przestępstwa z art. 310 § 1 k.k. można zaliczyć te tylko karty, które posiadają funkcję płatniczą³². Również Sąd Apelacyjny we Wrocławiu w swym wyroku wskazał, że karta płatnicza spełniająca funkcję płatniczą należy do zbioru desygnatów pojęcia „inny środek płatniczy” w rozumieniu art. 310 § 1 i 2 k.k.³³. Środkami płatniczymi są również czeki i weksle, które posiadają taką funkcję.

Zgodnie z linią obowiązującego orzecznictwa przyjęło się, iż białe karty magnetyczne (tzw. „white plastic”) z uzyskanymi i naniesionymi przez oskarżonych informacjami,

³¹ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 2015/751 z dnia 29 kwietnia 2015 r. w sprawie opłat interchange w odniesieniu do transakcji płatniczych realizowanych w oparciu o kartę z dnia 29 kwietnia 2015 r. (Dz. Urz. UE. l nr 123, str. 1).

³² Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 7 października 2003 r., V KK 39/03.

³³ Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 20 listopada 2002 r., II Aka 467/02.

będącymi drugą ścieżką oryginalnej karty płatniczej, stanowią podrobione karty płatnicze i są przedmiotem czynności wykonawczej typu czynu zabronionego z art. 310 § 1 k.k. jako inne środki płatnicze³⁴.

Reasumując, w przypadku podrobienia czy też przerobienia karty spełniającej funkcję płatniczą, zdarzenie takie będziemy kwalifikować z art. 310 § 1 k.k. W praktyce trochę problemów nastroczało zakwalifikowanie sytuacji polegającej na kradzieży oryginalnej karty płatniczej. W art. 278 § 5 k.k. ustawodawca mówi nam o kradzieży energii lub karty uprawniającej do podjęcia pieniędzy z automatu bankowego, czyli tzw. karty bankomatowej, nic nie wspomina natomiast o karcie płatniczej. Zgodnie z art. 115 § 9 k.k. karta płatnicza jako inny środek płatniczy jest uznawana również za rzecz ruchomą lub przedmiot. Dlatego też z tego tytułu w praktyce bardzo często można było się spotkać z kwalifikacją takiego zdarzenia z art. 278 § 1 k.k. czy też nawet z art. 119 § 1 k.w. Takie podejście wydaje się być jednak błędne. Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 15 czerwca 2016 r. zaznaczył, że mając na uwadze treść art. 278 § 5 k.k. należy stwierdzić, że penalizuje on kradzież „karty uprawniającej do podjęcia pieniędzy z automatu bankowego”, niezależnie od tego, jaki charakter ma owa karta, jeżeli tylko umożliwia ona dokonanie takiej wypłaty oraz niezależnie od kwoty, jaką można nią pobrać w automacie³⁵. Również Sąd Rejonowy dla miasta stołecznego Warszawy w swym wyroku z dnia 3 grudnia 2014 r. stwierdził, że przedmiotem przestępstwa kradzieży karty uprawniającej do podjęcia pieniędzy z automatu bankowego z art. 278 § 5 k.k. jest nie tylko karta bankomatowa, ale również karta płatnicza oraz karta kredytowa³⁶. Dlatego też w przypadku kradzieży oryginalnej karty płatniczej, zdarzenie to należy także zakwalifikować z art. 278 § 5 k.k.

Natomiast dokonanie płatności oryginalną kartą płatniczą w formie tzw. płatności zblizeniowej przez osobę nieuprawnioną, która weszła w posiadanie karty wbrew woli

³⁴ Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 11 lipca 2008 r., II AKa 143/08.

³⁵ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 15 czerwca 2016 r., Sygn. akt II KK 129/16.

³⁶ Wyrok Sądu Rejonowego dla miasta stołecznego Warszawy z dnia 3 grudnia 2014 r. IV K 1142/12.

jej właściciela, stanowi przestępstwo kradzieży z włamaniem art. 279 § 1 k.k.³⁷ Jak stwierdził Sąd Najwyższy w cytowanym wyroku z 22 marca 2017 r. przybliżenie karty płatniczej do terminala skutkuje przedostaniem się do rachunku bankowego właściciela karty, dochodzi zatem do przełamania bariery elektronicznej w systemie bankowej płatności bezgotówkowej. Również posłużenie się oryginalną kartą płatniczą wbrew woli jej właściciela i dokonanie transakcji poprzez wpisanie przez sprawcę kodu PIN będziemy kwalifikować jako kradzież z włamaniem z art. 279 § 1 k.k.³⁸

Natomiast zgodnie z obowiązującym orzecznictwem funkcji płatniczej nie spełnia karta bankomatowa *sensu stricto*, ponieważ jak słusznie zauważono, wybieranie tylko pieniędzy z bankomatu nie stanowi żadnej formy rozliczeń pieniężnych. Jak stwierdził Sąd Apelacyjny we Wrocławiu w wyroku z dnia 11 lipca 2008 r., karta służąca wyłącznie do wypłaty gotówki nie jest środkiem płatniczym, ponieważ nie spełnia jednej z jego podstawowych funkcji jaką jest zdolność do zwolnienia ze zobowiązań pieniężnych³⁹. Zdaniem R. Kędziory, karty bankomatowe *sensu stricto*, tj. bez funkcji płatniczych, należy traktować jako dokument uprawniający do otrzymania sumy pieniężnej i w konsekwencji jako przedmiot przestępstwa przeciwko wiarygodności dokumentów⁴⁰. Z tego też tytułu karty bankomatowej nie można zaliczyć do innych środków płatniczych. Dlatego też w przypadku podrobienia czy też przerobienia karty bankomatowej nie posiadającej zdolności płatniczej, zdarzenia takiego nie będziemy mogli zakwalifikować z art. 310 § 1 k.k., tylko zgodnie z przyjętą linią orzecznictwa z art. 270 § 1 k.k. Natomiast wejście przez osobę nieuprawnioną w posiadanie oryginalnej karty bankomatowej, wbrew woli jej właściciela, będzie stanowić przestępstwo kradzieży określone w art. 278 § 5 k.k.

³⁷ Wyrok Sadu Najwyższego – Izba Karna z dnia 22 marca 2017 r., III KK 349/16.

³⁸ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 2 lutego 2014 r., IV KK 42/14.

³⁹ Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 11 lipca 2008 r., II AKa 143/08.

⁴⁰ R. Kędziora, *Charakter prawny kart płatniczych w prawie karnym*, Prokuratura i Prawo nr 12, Warszawa 2011, s. 61.

Natomiast w przypadku kradzieży tylko samych danych znajdujących się na pasku magnetycznym karty bankomatowej, jak pokazuje to praktyka zdarzenie takie kwalifikowano z art. 267 § 1 k.k.

W art. 310 § 2 k.k. ustawodawca wskazał, że odpowiedzialność karną ponosi ten kto pieniądź, inny środek płatniczy lub znak pieniężny albo dokument określone w § 1 puszcza w obieg albo go w takim celu przyjmuje, przechowuje, przewozi, przenosi, przesyła albo pomaga do jego zbycia lub ukrycia.

Analizując art. 310 k.k. należy również zwrócić uwagę na § 4, w którym to ustawodawca wskazał, iż przygotowanie się sprawcy podejmowane w celu dokonania przestępstw określonych w § 1 lub 2 tegoż artykułu jest karalne. Przygotowanie do fałszerstwa skimmingu może polegać między innymi na posiadaniu przez sprawcę czystych białych kart, tzw. „białego plastiku”, zapisów z zawartości pasków magnetycznych czy też posiadaniu kart płatniczych banków, z którymi nie podpisano umowy. W jednym z wyroków z dnia 8 grudnia 2016 r. Sąd Apelacyjny w Krakowie stwierdził, że zamontowanie na bankomacie urządzenia kopiującego zapis paska magnetycznego oryginalnych kart płatniczych oraz urządzenia nagrywającego kombinację klawiszy wybieranych na klawiaturze bankomatu podczas wpisywania numeru PIN, jak również obserwowanie bankomatu, dającego dostęp do sekwencji kodów PIN i danych identyfikujących karty płatnicze powinno zostać zakwalifikowane jako przygotowanie do podrobienia środków płatniczych w postaci kart płatniczych, a nie jako usiłowanie popełnienia takiego przestępstwa⁴¹.

W sytuacji natomiast, gdy sprawca posługuje się podrobioną bądź przerobioną kartą płatniczą wprowadzając tym samym w błąd lub wyzyskując błąd innej osoby, że jest osobą uprawnioną do dysponowania i posługiwania się kartą, będziemy mieli do czynienia również z przestępstwem oszustwa określonego w art. 286 § 1 k.k. W tym przypadku zachowanie takie należy zakwalifikować z 310 § 1 k.k. i art. 286 § 1 k.k. w zw. z art. 11 § 2 k.k.

⁴¹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie – II Wydział Karny z dnia 8 grudnia 2016 r. II AKa 216/16.

Podsumowując rozważania związane z aspektami karnoprawnymi przestępstwa skimmingu należy podkreślić, iż analiza wyroków sądowych pokazuje, że stosują one kumulatywną kwalifikację prawną tego przestępstwa. W zależności od wystąpienia opisanych powyżej zachowań sprawców, można spotkać się między innymi z następującymi kwalifikacjami:

- art. 310 § 1 k.k. i art. 286 § 1 k.k. w zw. z art. 11 § 1 k.k.,
- art. 310 § 2 k.k. i art. 286 § 1 k.k. w zw. z art. 11 § 1 k.k.,
- art. 310 § 1 k.k. i art. 279 § 1 k.k. w zw. z art. 11 § 1 k.k.,
- art. 310 § 1 k.k. i art. 287 § 1 k.k. w zw. z art. 11 § 1 k.k.,
- art. 267 § 2 k.k. i art. 278 § 1 k.k. art. 279 § 1 k.k. i art. 286 § 1 k.k. (lub art. 287 § 1 k.k) w zw. z art. 11 § 1 k.k.,
- art. 310 § 1 k.k. i art. 310 § 2 k.k. art. 286 § 1 k.k. i art. 270 § 1 k.k. w zw. z art. 11 § 1.

Literatura

- Chmielarz W., *System elektronicznej bankowości*, Difin, Warszawa 2005.
- Grzegorzczak W., *Marketing bankowy*, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz – Łódź 2003.
- Janowicz R., Klepacz R., *Pieniądz elektroniczny na świecie: istota i zastosowanie elektronicznej portmonetki*, Zarządzanie i Finanse, Warszawa 2002.
- Kaszubski R., Obzejta Ł., *Karty płatnicze w Polsce*, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2012.
- Kędziora R., *Charakter prawny kart płatniczych w prawie karnym*, Prokuratura i Prawo nr 12, Warszawa 2011.
- Kosiński J., *Paradygmat cyberprzestępczości*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2015.
- Kudła J., *Instrumenty finansowe i ich zastosowanie*, Wydawnictwo Key Text, Warszawa 2010.
- Kukulski J., *Aspekty prawne bankowych kart płatniczych w polskim systemie pieniężnym*, C. F. Müller, Warszawa 2002.
- Linde-Usiekniewicz J. (red.), *Wielki słownik angielsko-polski*, Oxford – Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2014.
- Mikołajczyk K., *Przestępstwa związane z wykorzystaniem bankowości elektronicznej – skimming*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego”, nr 10, Warszawa 2014.
- Pączkowski T., *Słownik cyberbezpieczeństwa*, Wydawnictwo Szkoły Policji w Katowicach, Katowice 2017.

Akty prawne:

- Ustawa z dnia z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2017 r. poz.1904 tj. z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe (Dz.U. z 2017 r. poz. 1876, tj. z późn. zm.).

- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz.U. z 2018 r. poz. 1025, tj. z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. z 2017 r. poz. 2204, tj. z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 r. o usługach płatniczych (Dz.U. z 2017 r., poz. 2003, tj. z późn. zm.).
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 2015/751 z dnia 29 kwietnia 2015 r. w sprawie opłat interchange w odniesieniu do transakcji płatniczych realizowanych w oparciu o kartę z dnia 29 kwietnia 2015 r. (Dz. Urz. UE. l nr 123, str. 1).
- Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/110/WE z dnia 16 września 2009 r. w sprawie podejmowania i prowadzenia działalności przez instytucje pieniądza elektronicznego oraz nadzoru ostrożnościowego nad ich działalnością, zmieniająca dyrektywy 2005/60/WE i 2006/48/WE oraz uchylająca dyrektywę 2000/46/WE.

Orzecznictwo sądowe:

- Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Cywilna z dnia 14 kwietnia 2003 r. I CKN 308/01.
- Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Cywilna z dnia 28 maja 1999 r. III CKN 196/98.
- Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 22 marca 2017 r., III KK 349/16.
- Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Cywilna z dnia 16 stycznia 2008 r., IV CSK 380/07.
- Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 15 czerwca 2016 r., Sygn. akt II KK 129/16.
- Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 2 lutego 2014 r., IV KK 42/14.
- Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 7 października 2003 r., V KK 39/03.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 13 grudnia 2012 r., II AKZ 715/12.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 7 kwietnia 2014r, II AKa 15/14.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie – II Wydział Karny z dnia 8 grudnia 2016 r. II AKa 216/16.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 20 listopada 2002 r., II AKa 467/02.

- Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 11 lipca 2008 r., II AKa 143/08.
- Wyrok Sądu Okręgowego w Warszawie z dnia 19 grudnia 2016 r. I C 229/15.
- Wyrok Sądu Rejonowego dla miasta stołecznego Warszawy z dnia 3 grudnia 2014 r. IV K 1142/12.

Wykaz stron internetowych:

- <https://pl.wikipedia.org/wiki/RFID> (27.07.2018 r.).
- https://pl.wikipedia.org/wiki/Komunikacja_bliskiego_zasi%C4%99gu (27.07.2018).
- H. Gronkiewicz-Waltz (red.), *Prawo bankowe. Komentarz*, Wyd 1., Legalis System Informacji Prawnej <http://sip.legalis.pl/document-view.seam?documentId=mjxw62zoge3dkmbvym3doojoobqalrugaytcnzzg4ya> (30.07.2018).

Zakład Służby Kryminalnej

nadkom. Tomasz Czylok
st. asp. Kamil Samiczak

Szkoła Policji w Katowicach
ul. gen. Jankego 276
40-684 Katowice-Piotrowice
www.katowice.szkolapolicji.gov.pl

